

Det enda som saknas i denna gedigna avhandling är ett index. Det är ett bra sätt att strukturera en bok, att visa vad det är för slags bok, vad författaren vill framhålla som viktigt. Ett index gör det lättare att hitta i en bok och gör den ännu mer användbar. Och hade författaren till *Orientalisk dans i Stockholm* själv gjort sitt index hade hon nog också upptäckt och åtgärdat ett antal ordagranna upprepningar.

Orientalisk dans i Sverige kommer att vara av intresse för studenter och forskare inte bara inom ämnen som etnologi, antropologi och sociologi, utan också inom dansvetenskap och genusvetenskap. Karin Högström lyfter på ett föredömligt sätt fram två motsägelsefulla hållningar i sin framställning. Det här är forskning när den är som bäst: ideologifri och ärlig mot data. Högström visar hur kvinnor skapar en egen zon genom att dansa orientalisk dans där de kan förena hyperfemininitet ”som glittrar och glammar” (s. 16) med sexighet och respektabilitet. Detta ger kvinnorna en styrka som de tar med sig till andra arenor i sina liv.

Helena Wulff, Stockholm

Cecilia Riving: *Icke som en annan människa: psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*. Gidlunds förlag, Hedemora 2008. 318 s. English summary. ISBN 978-91-7844-760-2.

”Dock går hans oförstånd till och med ännu längre, så att han stundom kastar knifvar efter föräldrarna, så väl fadren som modren, ofta måttande åt deras ansigten, hvadan han med skäl kan betraktas såsom en för allmänna säkerheten ganska vådlig person, den der svårligen kan af sina fattiga föräldrar tillbörligt bevakas och vårdas.”

Så här beskrivs gossen Anders S vars obegripliga och aggressiva beteende blev ett problem för både familjen och lokalsamhället. Pojkens hotfulla uppförande ledde till att familjen såg sig tvungen att tillkalla medicinsk hjälp för att få bukt med den besvärliga situationen och Anders S intogs till slut på Vadstena hospital år 1860.

Om Anders S och många därtill får vi läsa i Cecilia Rivings avhandling i historia, *Icke som en annan människa: psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*. I

blickfånget för avhandlingen står mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället, närmare bestämt granskar författaren hur föreställningar om psykisk sjukdom växte fram i mötet mellan experter och lekmän. Även om den svenska psykiatris historia har studerats rätt ingående i ett flertal studier, är förhållandevis litet känt om psykiatris relation till det omgivande samhället på en konkret nivå. Därför känns Rivings frågeställning både fräsch, ny och relevant. Tidsperioden, 1800-talets andra hälft, är välvald, eftersom psykiatrin under denna tid växte fram och formades som vetenskap i Sverige, samtidigt som sinnessjukvården växte med accelererande hastighet och allt fler människor blev intagna på statliga institutioner på lekmäns initiativ. Under de knappt fyra decennier som Riving undersöker skedde en tredubbling av antalet vårdplatser i den svenska statliga sinnessjukvården. Denna utveckling säger något om tidsperiodens behov av vårdplatser, men illustrerar framför allt hur psykiatris etablering som ett nytt kunskapsfält ledde till att sociala problem blev möjliga att lösa med medicinska åtgärder. Beteendeformer som tidigare inte nåddes av medicinska praktiker upptogs nu i den expanderande professionens kunskapsområde. Därför kan man se ökningen av antalet ”dårar” även som en kategorisering som möjliggjordes i samband med den psykiatriska diskursens etablering.

Rivings fokus ligger på interaktionen mellan olika aktörer, där syftet är att demonstrera hur psykisk avvikelse uppfattades och bedömdes både i lokalsamhället (av olika aktörer) och i psykiatrin, samt hur samspelet mellan lekmän och läkare gav upphov till olika tolkningar av psykisk sjukdom. För detta ändamål har författaren bearbetat ett imponerande källmaterial som är både omfattande och mångsidigt. Större delen av källorna hämtas från arkiv från tre svenska statliga hospital: Malmö hospital, Vadstena hospital och Lunds hospital, där olika patienthandlingar utgör huvudmaterialet.

För att ytterligare kunna analysera mötet mellan psykiatrin och lekmän använder sig Riving även av källmaterial som protokoll från sockenstämmor och häradsrätter samt rättegångsprotokoll. Psykiatris tolkningar av psykisk sjukdom analyseras med hjälp av psykiatriska avhandlingar och samtliga nummer av den medicinska tidskriften *Hygiea*, som utkom åren 1845–1890. Därtill inkluderar avhandlingen officiell statistik, såsom årsberättelser från rikets sinnessjukanstalter, betänkanden, utredningar och lagar om sin-

nessjukas vård. Patienters intagningshandlingar är ett mångsidigt material som innehåller såväl lekmäns som experters texter om patienten, eftersom familjemedlemmars, prästers och olika kommunala instansers intyg inkluderades i patientjournalerna. Rivingens metod är kvalitativ även om den lutar sig mot ett stort kvantitativt material.

Historisk forskning om psykisk sjukdom och psykiatrins patienter har ofta fokuserat på medicinska och kulturella diskurser, något som delvis varit ett nästan "oundvikligt" resultat av de dokument som funnits tillgängliga för eftervärldens forskare. Där det funnits gott om sjukhusarkiv och psykiatriska texter har det varit svårt att finna patienters egna narrativ. Stora delar av den historiskt inriktade forskningen kring patienter, sinnessjukdom och -sjukhus har således varit makroorienterad och analyserat galenskapens historia och dess samhälleliga förankring med utgångspunkt i strukturella samhällsförändringar.

Den tvärvetenskapliga forskningen har ofta pendlat mellan att å ena sidan studera institutioner, läkarvetenskapens maktbefogenheter såsom diagnostisering, stämpling samt kapitalistisk och patriarkal makt, och att å andra sidan granska den strukturella (historiska) bakgrunden, dvs. institutionaliseringen och framväxten av en ny profession – psykiatrin (Scheff 1966; Foucault 1967; Ehrenreich & English 1973; Scull 1979; Conrad & Chneider 1980; Busfield 1989; Porter & Wright 2003). På mikronivå har även "anstaltens idé och praktik" – för att parafrasera Mikael Eivergård och Lars-Eric Jönsson (1997) – gett upphov till ett flertal fina studier (se t.ex. Gittins 1998; Börjesson 1994; Jönsson 1998; Eivergård 2003). Feministiska klassiker inom området har studerat hur psykisk sjukdom och ohälsa *könas* och gett analytiska redskap för att närma sig vansinnet inte bara som en social konstruktion, utan som ett mångfasetterat könat och klassbundet fenomen (Chesler 1972; Showalter 1987; Johannisson 1994; Busfield 1996). Senare studier har också lyft fram familjens och lokalsamhällets roll i skapandet och namngivandet av mentala problem, som en av Rivingens inspirationskällor Akihito Suzuki (1999, 2006) som analyserar psykisk avvikelser i 1800-talets England. Liksom i de flesta studier av vansinne och anstalter förblir själva objekten för alla interventioner, dvs. patienterna och deras egna tolkningar, i skymundan. Detta är dock snarare ett resultat av de historiska källorna än forskarens bristande insikt. Det är föga överraskande att sjukhusarkiv, som uppgjorts av myn-

dighetspersoner, i huvudsak består av auktoritetens egna texter.

Avhandlingen är strukturerad kring fyra övergripande delar utöver inledningen, där Riving presenterar tidigare forskning samt sina teoretiska och metodologiska perspektiv. Den första empiriska delen, *Psykiatrin*, behandlar följaktligen psykiatrin och dess inomvetenskapliga utveckling i Sverige under 1800-talets andra hälft. Riving demonstrerar noggrant hur psykiatrin som ett nytt kunskapsfält strävade efter att skapa ett sammanhängande kunskapsystem och nå vetenskapligt erkännande, även om fältet kännetecknades av konkurrerande åsikter, bl.a. om sinnessjukdomarnas huvudformer. Psykiatrins vinster och professionalisering kan ses i dårhusens omvandling till sjukvårdsanstalter och i de allt explicitare psykiatriska diagnoserna. Vad gäller relationen mellan den medicinska expertisen och lekmän visar Riving hur psykiatrer i allmänhet förhöll sig skeptiska till hur man i lokalsamhället förstod och tolkade psykisk sjukdom, något som kan ses som kännetecknande för yrkets professionaliseringssträvanden och gränsdragningar.

Den andra delen av avhandlingen, *Lokalsamhället*, visar hur familj, grannar, präster och kommunalherren var involverade i patienters intagning på sinnessjukhus, och därmed med om att definiera psykisk avvikelser. Där kapitlet om psykiatrin snarare befäster och bygger vidare på tidigare forskning om 1800-talets psykiatri, ger avhandlingens andra empiriska del spännande nya infallsvinklar. Riving är generös med exempel ur källorna och demonstrerar skickligt hur processen att namnge och definiera en individ som psykiskt sjuk började i lokalsamhället – som noterade avvikelser först, namngav och behandlade den – långt innan läkare tillkallades. Lokalsamhället presenteras som en separat, om än splittrad aktör i bedömningen av mentala problem. Författaren visar hur vardagliga omständigheter präglade uppfattningar av normalitet och avvikelser. I lokalsamhället uppfattades en individ vars beteende var främmande, förändrat och obegripligt som sjuk. Den sjuka i lokalsamhället, menar Riving, var den som inte betedde sig som andra, den som avvek från det vedertagna genom sina handlingar, känslouttryck eller sitt utseende. Det oförnuftiga beteendet lyftes fram som tecken på sjukdom, oavsett om det handlade om förvirrade föreställningar och utsagor, religiösa grubblerier, överdriven sorg eller glädje.

Avhandlingens tredje del kallas *Mötet*, den fjärde delen *Mötets betydelse* och bägge ägnas åt mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället. Det är i dessa två kapitel avhandlingens främsta styrka ligger. Riving skriver att det var i detta möte som ”uppfattningar och tolkningar formulerades, utbyttes, konfronterades och befästes” (s. 183). Mötet synliggjorde således parternas olika utgångslägen och målsättningar, men också deras gemensamma syften och ambitioner. Ett av de viktigaste resultaten i avhandlingen är att det fanns ett ömsesidigt beroende mellan psykiatrin och lokalsamhället: läkarna var beroende av de sjukdomstolkningar som familjen förmedlade och familjen var beroende av sinnessjukvården för att få avlastning.

Även om psykiatrer ofta förhöll sig skeptiska till lekmäns förklaringar behövde psykiatrin den bakgrundsinformation om patienten som familj eller hemkommun kunde erbjuda. Hemkommunen eller familjemedlemmarna däremot behövde den medicinska interventionen för att få bukt med problemet. Denna beroenderelation förenade därför lekmän och läkare, eftersom psykiatrin hade ett behov av ett kliniskt patientunderlag och sjukdomsberättelser för att kunna utveckla sin praktik och teori medan lokalsamhället behövde den hjälp som den medicinska diagnosen – m.a.o. intagning av den sjuka på sinnessjukhuset – kunde erbjuda. Detta kan ses som en process i vilken det sociala problemet omformulerades till ett medicinskt problem.

Cecilia Riving placerar sig i ett forskningsfält som har långa anor i ett flertal discipliner och hon är väl förtrogen med tidigare forskning, såväl den samhällsvetenskapliga som den humanistiska. På sätt och vis har hennes forskning större likheter med den tidiga sociologiska symboliska interaktionismen (t.ex. stämplingsteorin) än vad Riving själv kanske inser eller ger till känna (t.ex. Goffman 1961; Becker 1963; Scheff 1966; Smith 1978). På liknande sätt som Riving visade interaktionisterna hur stämpeln ”mentalsjukdom” ofta tillskrevs en person vars utsagor och handlingar var obegripliga för observatören, eftersom de inte motsvarade dennas egen verklighet. Även klassikerna påpekade att dessa företeelser ofta handlade om vardagliga och materiella ting, och att människor i den närmaste omgivningen var de första att notera och namnge avvikelserna.

På forskningsfältet har frågor kring (medicinsk) makt, aktörskap, samhällsklass och genus varit cen-

trala, men Riving väljer att inte göra djupdykningar i dessa riktningar, även om hon tangerar dessa aspekter. Hennes beläsenhet och källmaterial hade gett möjligheter till mera ”vågade” tolkningar och fördjupningar av makt och avvikelse i förhållande till t.ex. genus. Detta är inte en brist i avhandlingen, men kunde ha öppnat för djupare teoretiseringar. En annan smärre anmärkning gäller Rivings något överdrivna förtjusning i anglosaxisk forskningslitteratur. Boken innehåller en mängd engelskspråkiga citat som gärna kunde ha skurits ned, delar av citaten kunde med fog ha översatts till svenska eller ännu hellre skrivits om med egna ord. Problemet blir att den anglosaxiska forskningslitteraturen härigenom ofrånkomligt framstår som ”viktigare” eller mera legitim än den nordiska forskningen, och det är knappast Rivings avsikt. Hon kunde därför i en större utsträckning ha utnyttjat de gedigna nordiska studier som behandlar samma samhällskontext, det sena 1800-talets anstaltsvård och psykiatri, särskilt då avhandlingen är starkt kontextbunden.

Cecilia Rivings doktorsavhandling ger en gedigen inblick i samspelet mellan det sociala och det medicinska genom detaljrika och noggranna skildringar. Avhandlingens bidrag till forskningsfältet ligger i att vidga förståelsen av lokalsamhällets betydelse i förhållande till psykisk avvikelse, medikalisering och läkarvetenskap. Därtill är Riving stilistiskt säker och en engagerad forskare. Hennes angreppssätt är analytiskt, tilltalande och charmigt. Texten blir levande genom de personliga berättelserna; vi får höra om hur Anders S, Brita Maria, Kjersti och många därtill bemöttes, definierades och behandlades. Alla dessa individer avvek på ett eller annat sätt från en norm, en föreställning om det normala. Cecilia Rivings undersökning vittnar om något tidlöst och allmängiltigt; om människans syn på vad det innebär att vara just en människa: ”Hur är människan skapad, hur ska hon leva, hur skall hon tänka, handla och känna?” (s. 12). Avhandlingen synliggör hur berättelserna både är historiskt specifika och dagsaktuella. Där definitionen av sjukdom, den tolkning och den behandling en viss sjukdom ges alltid är kulturellt, socialt och historiskt föränderlig, förblir den psykiska sjukdomens kännemärke – avvikelserna – mera beständig genom historien.

Jutta Ahlbeck-Rehn, Åbo